

ועוד על מכוניות אוטונומיות

פתיחה

א. שינוי זרם

ב. אוושה מילתא בפסיקה הספרדית

ג. תקשורת

ד. קלנועית

ה. אופניים

ו. שעון שבת

ז. אווירת הפרהסיא

ח. עובדין דחול

* * *

תגובת הרב דוד מישלוב

פתיחה

את אשר יגורתי בא. תלמידי חכמים מפלפלים בנושא המכונית האוטונומית כאילו יש מקום להתיר את השימוש בה. גם אם מסקנתם לאיסור, עלול תלמיד שאינו הגון לגלות פנים שלא כהלכה, ולהתיר חלילה את הנסיעה במכונית זו בשבת. לענ"ד הנסיעה במכונית כזו היא חילול שבת! היא גובלת באיסורי תורה ממש, והיא אסורה בעיקר בגלל פגיעתה הקשה בקדושת השבת.

המלאכות האסורות בשבת אינן רק אוסף הלכות שניתן להתייחס לכל אחת מהן באופן נפרד. הן יוצרות ביחד מכלול של קדושה. מכוח השראת המכלול הוסיפו חז"ל סייגים, שבזכותם נשמרת אווירת השבת המיוחדת. התייחסות לכל פרט ופרט בנפרד מתעלמת מהמכלול, וקדושת השבת מתעוותת. מרוב עצים לא רואים את היער. 'אז ירננו עצי היער' אנו אומרים בקבלת שבת, ואין אפשרות לקבל שבת ללא ראייה כוללת. לא די ב'שמור' של הפרטים האסורים, יש צורך גם ב'זכור את יום השבת לקדשו', כלומר כדי לזכור את אווירת השבת הכללית. 'שמור' ללא 'זכור' הוא כגוף בלי נשמה. זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו. ובניסוח פוזיטיבי נאמר בתורה 'ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת'.

ידועים דברי הרמב"ן בויקרא כג בנושא המסחר בשבת, והרמב"ם בפכ"ד מהל' שבת הי"ג בנושא המוקצה בשבת. הם קילורין לעיניים.

לצורך ליבון הנושא עלינו להרחיבו ע"י פרטים נוספים.

א. שינוי זרם

בעקרון מכשיר הפועל מערב שבת על זרם חלש מותר בשבת להגביר בו את הזרם. אין כאן לא בונה, לא מתקן כלי, לא מכה בפטיש ולא מוליד. דוגמא לכך נמצאת בביצה כג, א: התם ריחא מיהא איתא, ואוסופי הוא דקא מוסיף ריחא.

אומנם ניתן להסתמך על העקרון של שינוי זרם במכשירים שונים, כגון שעוני מים דיגיטליים. ועם זאת לא כל מכשיר כזה מותר. שינוי הזרם בשעון המים נעשה בהיסח הדעת, ודינו כמתעסק. השינוי נעשה בחשאי, ללא הרמת קול, ואלמלא שמישהו גילה את אוזנינו על קיומו של השעון ודרך פעולתו לא היינו מודעים לו כלל. ואעפ"כ לכתחילה אנו דורשים מהעיריות להתקין שעון שיפעל בצורה שונה (כגון שלא ידווח על כל פתיחת ברז אלא רק על כל מאה ליטר וכד'). גם מכשיר שמיעה פועל בצורה דומה. המכשיר פועל כבר מע"ש, וכל גל קול רק מגביר את הזרם שבמכשיר. מכשיר זה נחוץ מאוד למשל לאנשים מבוגרים כבדי שמיעה שאלמלא המכשיר היו מנותקים מתורה ותפילה ומקשר עם משפחותיהם במהלך כל השבת, מה גם שאיש לא שומע את הקול מלבדם.

גם רמקול שבת פועל על פי עקרון דומה, ובנוסף לכך הוא גם נעול מבלי יכולת לשנות משהו במנגנון שלו, אך בניגוד למכשיר השמיעה - רבו הפוסקים האוסרים את השימוש בו. ההבדל נעוץ בפרהסיא. רמקול משמיע קול רם, וכל מכשיר המשמיע קול אסור בשבת גם אם הוא פועל מאליו, כמבואר ברמ"א סי' רנב לעניין ריחיים הטוחנות מאליהן בשבת (ראה מנחת שלמה ח"א סי' ט שהאריך בנושא זה, ואוסר את הרמקול רק משום השמעת קול. וראה גם ציץ אליעזר ח"ד סי' כו). אומנם מו"ר הגר"ש ישראלי כתב להתיר רמקול של שבת, אך למעשה לא התפשט היתרו בציבור. לא ידוע לי אם התכוון להורות כך הלכה למעשה או רק לדון דיון תיאורטי, כדי להתלמד במקום אחר. עכ"פ הוא לא התכוון שהיתרו, שנועד בעיקר לצורך לימוד תורה בתוך בתי הכנסת, יתפשט לעבר מכשירים אחרים שיפרו את הפרהסיא השבתית ברחובות העיר (בפגישה עם רבנים באמריקה שמעתי מהם תלונה על רבנים בא"י המתירים למעשה רמקול בשבת, בעוד שהם מתעמתים בנושא הרמקול עם הרבייס הרפורמים).

ב. אוושה מילתא בפסיקה הספרדית

גם פוסקים ספרדים, כגון הרשל"צ הגר"ש עמאר, המתירים ריחיים שממשיכים לטחון בשבת כדעת המחבר שלא חושש להשמעת קול, אוסרים שימוש ברמקול, כי גם הם חוששים ל'אוושה מילתא' גדולה המשמיעה קול בפרהסיא. הגר"ע יוסף

בשו"ת יביע אומר (חלק א או"ח סי' כ אות יב) אוסר השארת רדיו פתוח בשבת גם אם מדובר בהאזנה לתחנה נוכרית כך שאין הנאה מחילול שבת, ונימוקו עמו. וז"ל: "יש עוד טעם לאסור, משום דאוושא מילתא, והוא זילותא דשבת... בפרט בזה"ז אשר בעוה"ר רבו המתפרצים. ואף על פי שאין לנו לגזור גזירות מדעתנו... הנה כבר נחלקו בכה"ג הפוסקים בדין ריחיים של מים אם מותר לתת לתוכן חטים מע"ש סמוך לחשיכה, שיש הרבה אוסרים משום זילותא דשבת ע"י השמעת קול... ואף מרן השו"ע שם שפסק להתיר... יודה שיש לאסור כאן, דשאני הכא דאיכא זילותא טפי"... וכן בשו"ת אור לציון חלק ב הערות פרק טז בדינים השייכים לערב שבת אות י כתב: "מעיקר הדין היה מקום להתיר [לכאורה] להפעיל מפעלים הפועלים באופן אוטומטי בשבת, וכן מכונת כביסה המופעלת לפני השבת, שהרי אין עושה שום מלאכה בשבת, ודמי למה שכתב בשו"ע בסימן רנ"ב סעיף ה' שמותר לפתוח מים לגינה לפני השבת והם נמשכים והולכים כל השבת, וכן לתת חטים לתוך הריחיים קודם השבת והם טוחנים ביום השבת. אלא שלמעשה אין להתיר בזה, משום שבמפעלים איכא אוושא מילתא טובא, ויש בזה זילותא דשבתא, ויש לחוש לאוסרים כמבואר ברמ"א בסימן רנ"ב סעיף ה'... וא"כ ה"ה במפעלים ובתי חרושת, חיישינן שמא יזיז איזה כפתור וכדומה מחשש הפסד ממון, ומשום כך נראה דאין להתיר להפעלים בשבת. וה"ה במכונת כביסה שיש לחוש שיעשה בשבת פעולה האסורה, ורק בשעת הדחק כגון לחיילים וכדומה יש להתיר בזה".

'אוושא מילתא' אינו רק השמעת קול, אלא זה כולל כל דבר הפוגע בפרהסיא השבתית.

ג. תקשורת

כאמור, מכשיר שמיעה הותר בשבת לנזקקים לו, אך אין להקיש ממנו לאמצעי תקשורת אחרים למרות שמבחינת העקרון ההלכתי ייתכן שהם דומים לו, כגון סמרטפון הפתוח מע"ש והשימוש בו נעשה עי הגברת זרם בלבד, ואין אוושא מילתא אלא ההאזנה אליו נעשית באוזניות ללא רמקול, עם כל זאת כל בר דעת מבין שהמשתמש במכשיר זה הוא מחלל שבת באופן חמור! דממת התקשורת היא אחד הדברים המאפיינים ביותר את קדושת השבת בחיים המודרניים. יממה שלמה של שקט ושלוה. מסביב יהום הסער, אך אנו מתכנסים עם עצמנו ומתנתקים מכל מהומת החולין שמסביבנו. בעיקר נחוץ הניתוק בשבת מהתקשורת המלאכותית, שבה כה מרבים היום בני האדם להתקשר זה עם זה, לא פסק פומייהו כל היום וכל הלילה. עוד זה מדבר וזה כבר מתקשר. אין רגע פנוי ממנה. אין אפשרות לדבר משפט שלם עם בני המשפחה, לכל אחד מכשיר משלו בו הוא מתקשר כל הזמן עם

חברים רבים שאת חלקם אינו מכיר כלל. קיימות רשתות חברתיות והודעות ודוא"ל ופרסומות וכו' וכו', אין רגע של רוגע. אך ב"ה באה השבת ובאה מנוחה. הבית שקט מכל אמצעי התקשורת החיצונית וניתן לדבר איש עם רעהו בנחת, ואנו מתקשרים ישירות פנים אל פנים עם משפחתנו חברנו וקהלנו, במקום ב-face to - facebook...face

ד. קלנועית

לכאורה אין הבדל מהותי בין קלנועית שבתית למכונית אוטונומית שתופעל מאליה בשבת. שתיהן שונות ממכונית בעלת מנוע בעירה - אין בהן הבערה שבה אדם עובר בכל לחיצה על דוושת הגז על איסור 'לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת'. הן מונעות מאליהן. ובכל זאת יש האוסרים שימוש בקלנועית משום הפרהסיא שבדבר, והחשש למדרון חלקלק, וזאת למרות שהנזקקים לקלנועית הם זקנים, נכים וחולים הנאלצים להיות מרותקים לבתיהם כל השבת, מבלי יכולת להגיע לתפילה בציבור, לקריאת התורה ולשיעורי תורה בבית הכנסת, ולאירועים חברתיים ומשפחתיים. החשש מהפגיעה בפרהסיא הציבורית של הכלל גובר לדעתם על הצורך האישי החיוני כל כך. אך גם המתירים את הקלנועית לא יתירו את המכונית האוטונומית אפילו לנכים וזקנים. דיים בקלנועית. זו האחרונה שונה מאוד מכל רכב ממונע, ונושאת שלט המודיע לכל שהורכב בה מנגנון מיוחד לשבת. מהירות נסיעתה איטית מאוד, ואין חשש שאדם בריא ישתמש בה לצרכיו. היא מיועדת לנסיעה לטווחים קצרים, ואין חשש שיתרוצצו בה למקומות שונים או יצאו בה אל מחוץ לתחום (ואעפ"כ שח לי רב של ישוב שבו רבו המזדקנים הזקוקים לקלנועית שהוא הורה להם להימנע מלהחנות אותה בשבת בחזית בית הכנסת, אלא להסתיר את הקלנועיות מאחורי ביהכנ"ס, על מנת שלא לפגום באווירת השבת). ומנהג ישראל בכל הערים הגדולות בחו"ל להימנע מנסיעה ברכבת התחתית או בחשמלית בשבת וחג, גם אם אין בעיה של שימוש במתקני הכניסה והיציאה או בכרטיס.

ואם ישאל השואל, לכאורה מה ההבדל בין מעלית שבת בבתים הגבוהים לבין מכונית אוטונומית? התשובה היא שההבדל כפול, בהכרח ובפרהסיא. א. בהכרח - מי שגר בקומה העשירית אינו מסוגל לעלות ברגליו מאות מדרגות, ובפרט זקנים, נשים הרות, ילדים וכד'. ב. בפרהסיא - מעלית היא מתקן צנוע בתוך הבתים. בעוד שהמכונית מתרוצצת בפרהסיא ואוושא מילתא. וגם אין בה הכרח, בריאים יכולים ללכת ברגל, וזקנים ונכים יכולים להשתמש בקלנועית שאין בה כל אותם חששות שיש במכונית.

ה. אופניים

מנהג ישראל להימנע מרכיבה על אופניים בשבת, וזאת למרות שלא ברורה סיבת האיסור, ואף היו פוסקים גדולים שסברו בזמנו להתירם (כגון בשו"ת רב פעלים או"ח ח"א סי' כה, שהתיר לצורך מצוה). למעשה, המנהג לאסור. הסיבה העיקרית שמחמתה התפשט האיסור היא החשש שמא יצא מחוץ לתחום. טעם זה הועלה בגמרא (ביצה לו, ב) כסיבה לאסור רכיבה על בהמה בשבת ויו"ט. אמנם שם הוא נדחה והועלה נימוק אחר, אך בכל זאת חכמים הרואים את הנולד חששו שהרוכב על אופניים, בעיקר בישוב קטן, ימצא את עצמו, מבלי משים, מחוץ לעירוב ומחוץ לתחום ללא מאמץ כמעט, תוך כמה דקות.

במכונית אוטונומית החשש חמור הרבה יותר. אין בה שימוש בדוושות המחייבות לפחות מאמץ קל. אין בה צורך בשום מאמץ, תכנות קל מערב שבת יביא את הנוסע לכל מקום. בתחילה תוגבל הנסיעה לטווח של שני ק"מ מחשש ליציאה מתחום שבת (ותימצא דרך לתכנן הגבלה זו אוטונומית מע"ש), ואח"כ תותר הנסיעה למרחקים גדולים יותר בתנאי שקרקעית המכונית גבוהה מעל עשרה טפחים, ולבסוף נמצא את המוני בית ישראל שומרי תורה ומצוות עורכים סעודות שבת בפיקניקים מהנגב ועד הגליל... מצות התורה 'אל יצא איש ממקומו ביום השביעי' נועדה למנוע התרוצצות בשבת. היתר ההליכה ברגל בתחום מוגדר מונע התרוצצות מיותרת בשבת, והמכונית האוטונומית מגבירה אותה.

ו. שעון שבת

ידועה פסיקתו של הגר"מ פיינשטיין (אגרות משה או"ח חלק ד סי' ס) לאסור כינון שעון שבת מע"ש שיפעיל מכשירים חשמליים בשבת, מעבר להיתר המקובל לכיבוי האור והדלקתו בעזרת שעון שבת. לדעתו השימוש בשעון שבת חמור יותר מאמירה לגוי. אך הסיבה העיקרית לאסור את כינון השעון שיעשה מלאכה בשבת היא: "פשוט לע"ד דעושה דבר שהוא זילותא לשבת הוא עובר בידים על חיוב הכבוד, שמשמע שהוא ג"כ חיוב התורה שנתפרש ע"י הנביאים". וראה גם בספר 'מסורת משה' (הוראות בע"פ של הגרמ"פ, עמ' צו אות קצט) שהזילותא היא שקובעת את המדד להיתר השימוש בשעון שבת. אומנם גזרתו של הגרמ"פ לא התפשטה, והעולם משתמש בשעון שבת לא רק לכבות אור, דבר שהותר לעשותו ע"י גוי, אלא גם כדי להדליק אור ולהפעיל מעליות וזמזגנים בקיץ ובחורף גם במקומות וזמנים שאין בהם שלג. אך משה אמת ותורתו אמת. כל עוד מדובר במכשירים ביתיים שקטים כבוד השבת עדיין נשמר. אולם לא יעלה על הדעת להפעיל מפעל תעשייה בצורה אוטונומית ע"י שעון שבת. זו זילותא חמורה ביותר.

מכונת היא מפעל תעשייה, אומנם קטן - אך רב מערכת. יש בה מחוונים שונים, היא לא רק נוסעת אלא גם מחממת ומצננת, מדליקה אורות בכל פנייה ובכל עצירה ומכבה אותם וכן בכל פתיחת דלת וסגירתה, פותחת חלונות וסוגרת, ויש גם רדיו וטלפון ועוד ועוד. ריבוי הפעולות הקיים במכונת האוטונומית, גם אם יופעל אוטומטית, הוא זילתא דשבתא. מה גם שלא הכל יופעל אוטומטית, ויהיה צורך גם בפעולות ידניות, ומי יוכל להבטיח לעצמו שלא יפעילו אותם בשוגג או בהיסח הדעת? והפה שיתיר מכונת קטנה יתיר גם מכונת גדולה, והאוזן ששמעה היתר לאלו תתיר גם אוטובוסים אוטונומיים ואפילו רכבות ומטוסים, שכבר היום רבות מפעולותיהם אוטונומיות. יש לעצור שיטפון זה כבר בתחילתו, בטרם הנצו הניצנים.

ז. אוירת הפרהסיא

למרות שרבים מאחינו אינם מודעים לעברנו לקדושת השבת ומחללים אותה בנסיעה במכונת, עדיין ההבדל בין קודש לחול מורגש בעליל ברשות הרבים ברחבי הארץ. התנועה דלילה יחסית, ובמקומות מסוימים, ובעיקר בשעות מסוימות, קדושת השבת פרושה אף על הכבישים. לדוגמא, בשעות הבוקר המוקדמות של השבת כמעט ולא נראה רכב נוסע אפילו ברחובות מרכזיים בערים הגדולות. הרחוב נם את תנומתו. שקט, דממה, קדושת שבת. רק מתפללים עטופי טליתות נראים בחוצות. ניתן לחצות כביש מבלי לחשוש שרכב יפתיע את הולך הרגל. האם דווקא שומרי השבת יחללו אוירת קודש זו ויסעו בהמוניהם לבתי הכנסת במכוניותיהם, גם אם יעטפו אותן בטליתותיהם?

ובפרט ביום הכיפורים. ב"ה קדושת יום הכיפורים מורגשת בכל רחוב ובכל כביש בארץ. עם ישראל כולו מכבד את היום הקדוש ונמנע מלחללו בנסיעה במכונת. אפילו האזרחים הערביים נמנעים מלפגוע בקדושת היום ומסתגרים באזורים. אני יכול להעיד על כביש גהה, עורק התנועה הסואן ביותר של המדינה בכל ימות השנה, שביום הכיפורים הוא דומם לחלוטין. יש יום אחד בשנה שבו מדינת ישראל מעידה על היותה מדינה יהודית. האם נשבית את קדושת היום הקדוש היחיד שנותר לפליטה? והמתפרצים יהיו דווקא דתיים מתוחכמים, שינפנו באגודליהם ויעשו ק": אם בשבת החמורה הותרה המכונת, יום כיפור הקל ממנה לא כל שכן. ואחינו החילוניים יחרו ויחזיקו אחריהם, ואף הם ילמדו בק"ו: אם הדתיים מתירים לעצמם לנסוע ביום הקדוש, אנחנו החילוניים על אחת כמה וכמה... אין לך פסוק מתאים יותר למצב הנורא שיווצר מאשר אמירתה החכמה של האישה התקועית (שמ"ב יד, ז): "וַיִּנְשְׂמִידָה גַם אֶת הַיֶּרֶשׁ, וְכָבוּ אֶת גַּחְלָתִי אֲשֶׁר נִשְׁאַרָה לְבִלְתִּי שִׁים שֵׁם וַיִּשְׁאַרִית עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה".

ה. עובדין דחול

יש הסבורים שאין במכונית האוטונומית אלא לכל היותר איסור 'עובדין דחול'. הגדרה זו אולי נכונה, אולם במשמעות ההפוכה: 'עובדין דחול' היא הופכת קודש לחול. במקום מצות ההבדלה בין קודש לחול היא מטשטשת את ההבדל בין קודש ובין לחול, והופכת את השבת לחול. מתוך רצון כן להציל את מחללי השבת מאיסורי כרת שבמכונית בעלת מנוע הבערה, מציע הרב דוד מישלוב ('המעין' גיל' 228 [טבת תשע"ט] עמ' 81) להתיר להם את המכונית האוטונומית המונעת ע"י חשמל. הצעה זו לא תניע אותם לשמור שבת כהלכה. אדרבה היא עלולה להרחיק אותם מהשבת. הם ימשיכו לנסוע לים ולכדורגל ולחרמון, אולם מעתה בהכשר הרבנות. הם עלולים רק להסיק מכך שההלכה מסוגלת לוותר על עקרונותיה כתוצאה מלחץ חברתי המעדיף נוחיות ותועלת, וכשם שהנסיעה מותרת כך מותרים גם שופינג, אירויזיון, בניית גשרים ומנהרות, תקשורת וכו'. רק קבלת השבת כמכלול, שבו נשמרת קדושת השבת במילואה, שבת של רוגע מוחלט, של מנוחה שלמה של הגוף והנפש, תציל אותם מחילול שבת גמור. שבת לחצאין, לשליש ולרביע כבר מוצעת להם מזמן ע"י רפורמים וקונסרבטיבים. הם לא זקוקים להלכה לשם כך. גחמות אנושיות המציעות הלכה נוחה וגמישה מועלות כל הזמן ע"י חוגים קלי דעת ודת. הן לא הצליחו לקרב אף אדם לתורה אלא רק להיפר, לעודד צעירים דתיים להיתלש משורשיהם.

רק 'מנוחת אהבה ונדבה, מנוחת אמת ואמונה, מנוחת שלום ושלוה והשקט ובטח', תביא את עם ישראל להכרה 'כי מאתך היא מנוחתם, ועל מנוחתם יקדישו את שמך'.

* * *

תגובת הרב דוד מישלוב

יישר חילו של רבנו הרב יעקב אריאל שליט"א. אע"פ שלדעתו אין ראוי לדון ברבים במעמד ההלכתי של מכוניות אוטונומיות בשבת, למעשה הוא אימץ את עמדתו (בגיליון הקודם עמ' 79 ואילך) ודן בנושא, כאשר הוא מביע את דעתו הנחרצת לאיסור מוחלט. בתוך דבריו הוא הציג שורה של מקרים בהם לא נמנעו גדולי ישראל מלדון בהמצאות חדשות שהיו להן השלכות לגבי קדושת השבת הציבורית והפרטית. ואכן, אין מנוס מדיונים הלכתיים בשאלות מה נחשב 'זילותא דשבת טפי' ומה פחות, איזו פעולה יש בה 'אושא מילתא' משמעותי ואיזו עוברת בשקט (תרתי משמע) וכד', וחייבים להביא בחשבון את האפשרות שהיתר של שעת הדחק עלול להפוך להיתר גורף, עם סכנה לקדושת השבת. אף הרב אריאל הגן על היתר הקלנועית, אף על פי שמצד שני הצדיק את טענותיהם של האוסרים על בסיס חובתנו לשמור על

קדושת השבת כמכלול. למעשה אין כמעט הבדל בין השקפתי להשקפת הרב אריאל שליט"א בנושא הזה, אף אני הבאתי את דברי הרמב"ם והרמב"ן שהרב אריאל מכנה 'קילורין לעיניים'; לא באתי אלא להביע את דעתי נגד הצעת הרב אריאל שאין לדון בנושא בפומבי.

ובעניין החשש לפגיעה חמורה ומתגברת בקדושת השבת בעקבות היתרים כאלו ואחרים - הרי הרב בעצמו הראה שלמשל ההיתר של הגאון הרב ישראלי לשימוש במיקרופון בשבת לא פשט בציבור, ואפילו ההיתר של מרן ה'בן איש חי' לרכב על אופניים בשבת לא התקבל, ומאיך היתר השימוש בשעון שבת ובמעלית שבת לא גרם לתקלות ציבוריות. אולי אם כן אין מקום לחשוש כל כך למדרון חלקלק בנושא זה?

אולם בנקודה אחת הרב אריאל ייחס לי דברים שלא כתבתי. מעולם לא הצעת להתיר למחללי שבת נסיעה בשבת במכונית אוטונומית המונעת ע"י חשמל. רק היתי, ובכנות, מה תהיה השפעת השימוש במכוניות אוטונומיות על קדושת השבת בעיר כמו רמת גן (ואולי יש גם מקום לשקול את הברכה העצומה הצפויה מהמעבר למכוניות אוטונומיות על צמצום צפוי בתאונות הדרכים). אין כאן שום היתר גורף לשימוש במכונית אוטונומית בניגוד לדעת האוסרים.

This edition of HaMa'yan is dedicated to the memory
of long-time Rav of Congregation Tifereth Israel of Passaic, NJ
and Maggid Shiur in Congregation Bnei Yeshurun of Teaneck, NJ

Rav Shelomo Weinberger of blessed memory
father of friend of Yeshivat Sha'alvim Rav Issac Weinberger
grandfather of alumni Dr. Dov Weinberger, Rav Yosef Weinberger
and Mr. Dan Weinberger

תנצב"ה

